

FELSEFE DÜNYASI

2006/1 Sayı: 43

YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR

ISSN 1301-0875

Sahibi
Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu
Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Doç. Dr. İsmail KÖZ

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve
TÜBİTAK /ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ
P.K. 21 Yenışehir / ANKARA
Tel&Fax: 0.312 231 54 40

Fiyatı: 15 YTL (KDV Dahil)

Banka Hesap No:
Vakıfbank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No: 11 Y.Mahalle / ANKARA
Tel: 0.312 354 91 31 (Pbx) • Fax: 0.312 354 91 32

SAĞDUYU ETİĞİ: THOMAS REID'DE AHLÂK DUYUSU VE ÖDEV KAVRAMI

Aynur İlhan Tunç*

Giriş

Değer yargılarının mantıksal yapısına yönelik en kapsamlı açıklama 20. yüzyılın ortalarına doğru Mantıkçı Pozitivistlerden gelmiştir. Bunların yaklaşımına duygusalıcı kuram denilmektedir. Ama bu kuramı da içine alan daha genel bir yaklaşım öznelciliktir (subjectivizm). Öznel ahlâk anlayışının temelleri 18. yüzyıla David Hume'a (1711–1776) kadar götürülebilir.

18. yüzyıl İngiliz düşüncesinde egemen özellik olan felsefi kuşkuçuluğa ve ahlâkî göreciliğe karşı, sağduyu felsefesi farklı yaklaşımlarla felsefede savunulmaya devam etmiştir. Bu yaklaşımlardan biri Thomas Reid'in, (1710–1796) Hume'un kuşkuçuluğu ve duygucu ahlâk görüşüne karşı geliştirdiği sağduyu felsefesi ve sağduyu etiğidir.¹

Thomas Reid, İskoç Sağduyu Okulu (Scottish School of Common Sense) kurucusudur. Glasgow Üniversitesine ahlâk felsefesi profesörlüğüne atandığı 1764 yılına kadar Abeerden King's College'de ders verdi. Glasgow'da selefleri Adam Smith ve Francis Hutcheson'dan daha fazla tanınmıştır. Reid, üyeleri arasında George Campbell, John Stuart, Alexander Gerard ve James Beattie'nin bulunduğu "Wise Club" isimli Abeerden felsefi topluluğunun kurucularındandır. Onun ilk önemli çalışması olan "Sağduyu Prensipleri Çerçevesinde İnsan Zihnine Yönelik Araştırma" (An Inquiry into the Human Mind on the Principles of Common Sense) 1764, David Hume'un ilgisini çeken bir eserdir. Reid, felsefe alanında sağduyuya başvuran ilk filozof değildir. Berkeley ve Butler (1692–1752), özgür irade ve algı tartışmalarında Reid'e öncülük etmişlerdir. Fakat Reid'i ayrı kılan özelliği, tüm doğrulamanın kendilerine dayandığı kabul edilen sağduyu ilk prensiplerini bir araya getirerek, sistemleştirmesi ve bu statüleri için gereken ölçütleri sağlamasıdır.

Reid'in felsefesi, kıtada Descartes'la (1596–1650) başlayarak öğrencileri yoluyla devam eden ve Ada'da (Britanya) ampiristler (Locke (1632–1704) ve Hume) tarafından "idealar teorisi" adı altında sunulan görüşe karşı verilen bir sağduyu mücadelesidir. Reid kendi döneminin ahlâkî şüphecilik probleminin temelini epistemolojik şüphecilikte görür ve her iki alana cevap olarak sağduyu felsefesini ileri sürer. Bu çabasının

* Dr. YYÜ. Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü.

¹ A Campbell Fraser, *Thomas Reid*, UK., 1998, s. 11.

da Reid, G. E. Moore gibi Hume'u eleştirmekle kalmaz, daha açık bir görüş ortaya koyar.²

Reid çoğu felsefe tarihi kitaplarında ve felsefi tartışma kitaplarında kendi felsefesini, Hume'un şüpheciliğini çürütme yoluyla geliştiren olumsuz bir felsefeci olarak sunulmaktadır. Fakat gerek David F.Norton (1840–1905)'un ve gerek Paul Wood (1815–1900)'un çalışmaları, Reid'e yönelik bu haksız görüşü ortadan kaldırmıştır. Reid'in sağduyu felsefesi, dar anlamda Hume şüpheciliğine bir cevap olarak çok önemli olsa bile, onun felsefesi, tüm elyazmaları incelendiğinde, ancak çağdaş felsefe alanında hak ettiği yere ulaşır.³

Reid'in sağduyu felsefesi yakın zamana kadar akademik çevrelerde çok az ilgi görmüştü. S.F.Barker ve T.L.Beauchamp'a göre, "...Felsefe tarihçileri Reid'in rakibi olan David Hume'un tamamıyla gölgesinde kalmasına izin verdiler. Onlar çoğunlukla, Immanuel Kant'ın (Prolegomena'sındaki) Reid'in sağduyu savunmasını sokaktaki adamın önyargısıyla eş tutan kaba yargısını esas alıp benimsediler ve böylece de felsefenin eleştirel fonksiyonunu yok saydılar."⁴ Fakat 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Reid'in felsefesi ilgi görmeye başlar. G.E. Moore'un sezgici nesnelci çalışmaları buna önyak olur.

Bu çalışma, günümüz ahlâk anlayışları içinde nesnelciliğin bir türü kabul edilen, Reid'in sağduyu etiğinin temel argümanlarından, ahlâk duygusu ve ödev kavramlarını inceleme amacıyla ele alınmıştır.

I. Reid'in Hume'a Eleştirisi

Aydınlanma döneminde etikçiler, ahlâkî gerçeğe ulaşabilmek için, ahlâk yargılarımızı belli bir etik teoriye dayandırmamız gerektiğini savundular. Birçok batılı filozofun modern projesi, ahlâkî yargıların doğrulanmasını sağlayacak olan bir yol bulduktan sonra ahlâk kararlarımızı bu teori ışığında meydana getirmektir. Örneğin "iyiyi" farklı tanımlamalarına rağmen deontolojik ve faydacı ahlâk anlayışları bunu gerçekleştiren uzun süreli anlayışlar olmuştur. Reid, ahlâkî hayatın karmaşıklığını göz önünde tutarak bütünün tek bir teoriyle kavranamayacak kadar büyük, düzensiz ve karmaşık olduğunu ileri sürer. Bu nedenle tüm ahlâk kurallarının bir veya iki ilkeden çıkarılabileceğini savunur.

Realist ahlâk anlayışları ve sağduyu realizmi, nesnel ahlâkî bilginin mümkün olduğunu ileri sürerken, Reid'in sağduyu yaklaşımı, bununla birlikte ahlâk yargılarımızın tümünde, doğru bilginin bir tek yöntemle ortaya konamayacağını iddia eder. Reid bilginin elde edilmesine ilişkin görüşüne benzer şekilde, temel ahlâk prensipleri hakkında şu görüşü ileri sürer: Ahlâkî bilgi, duyu algısına benzer şekilde işleyen "ahlâkî

² Keith Lehrer, "Beyond Impressions and Ideas: Hume vs Hume", *The Science of Man in The Scottish Enlightenment Hume, Reid and Their Contemporaries*, ed. by Peter Jones, Edinburgh University Press, 1989, Edinburgh, s. 108.

³ Paul Wood, *Thomas Reid: Natural Philosopher: A Study of Science and Philosophy in the Scottish Enlightenment*, Ph. Dissertation University of Leeds, 1984, s. 48 – 49, 65 – 66.

⁴ S. F. Barker and T. L. Beauchamp, "Önsöz", *Thomas Reid'in, Critical Interpretations'ı* içinde, ed. by S. F. Barker and T. L. Beauchamp, Philadelphia, 1976.

duyunun” çıktısıdır. Daha doğrusu biz pek çok ahlâkî gerçeği, ahlâkî duyunun doğru bir çerçevede, uygun bir şekilde işlemesi yoluyla algılarız. Evrende nesnel bir ahlâkî boyut var olduğu ve insan onu algılamaya uygun tasarlandığı için, insanın ahlâk duygusu ahlâkî gerçekleri kavrar. Fakat tüm ahlâk yargıları, ahlâkî duyu yoluyla bilinemez. Örneğin Reid, “kendine davranılmasını istediğin şekilde başkalarına davranmak” veya “daha çok iyiyi daha az iyiye tercih etmek” gibi bazı ilk ahlâk prensiplerinin, ahlâkî duyumuz yoluyla doğrudan algılandığını savunur. Bu ahlâkî prensiplerin algılanması için “vicdanımızın” (moral sense, ahlâkî yeti, ahlâkî duyu) somut, açık durumlarda doğrudan işlemesi yeterli olurken, diğer yargıların “elde edilmesi doğrudan algılanan bu ilk prensiplerin “akıl” yoluyla genişletilmesini gerektirir.

Reid’in ahlâkî duyu ile ilgili düşünceleri Hume ile çatışmaktadır. Reid, Hume’un ahlâk anlayışını çürütmek için bu zıtlıktan hareket eder. Reid’e göre Hume, önce, “İnsan Doğasının İncelenmesi” sonra “Denemeler” ve “İnceleme’de” aynı kavramı farklı şekillerde tartışmıştır. Bu kavram, kamu faydası (public esteem)’dir⁵. Deneyci felsefenin en büyük iki filozofundan biri olan David Hume, *Treatise* adlı eserinde öne sürdüğü duygucu ahlâk görüşleriyle Reid’i çok fazla etkiler. Hume ahlâkî takdir etme ve kınama ile duyular arasında bağ kurmuştu.⁶

“Erdem duygusuna sahip olma özel bir tür hoşnutluk duygusu hissetmekten başka bir şey değildir. Övdüğümüz ve beğendiğimiz şeyleri bu hissimiz oluşturur.”⁷

Reid’in Hume’un ahlak anlayışında karşı çıktığı ilk nokta, ahlâkî değerlendirilmelerimizin akıl değil duyu aktivitesi olmasıdır. Ahlâkî onaylama, ahlâk yargılarının duygucu analizine katkıda bulunan bir tarzda duyu meselesi olarak ele alınmaktadır. Reid’e göre, Hume için ahlâkî onaylama doğruluk veya yanlışlık niteliği taşımayan hoş veya hoş olmayan duyguların ifadesinden başka bir şey değildir. Bir insanın davranışını değerlendirdiğimiz zaman, bir insanı yargılamamakta, yalnızca sahip olduğumuz bazı duyguları açıklamaktayız.

Hume tekil ahlâk yargılarımızı, duyu ve tutkuların dışavurumu olarak kabul eder, çünkü kişiyi eyleme sürükleyen akıl değil tutkulardır. MacIntyre’a göre Hume ahlâklılığı, geliştirdiği argümanlar akıl üzerine kurma ihtimalini dışladığı için tutkular üzerine kurmak zorunda kalmıştır.⁸

Reid’e göre Hume’un yanıldığı nokta, ahlâkî onayı, zihnin hisle birleşik bir aktı olarak görmemesidir. Oysa bütün insanlar hissetme ile yargıda bulunmayı ayırt edebilirler. Reid’e göre bir kimseyi takdir ettiğimiz zaman hoş bir his yaşarız. Bu hissimiz o kişinin davranışının değerine duyulan saygıdan kaynaklanır.

Reid kişisel tercih belirten ifadeler ile ahlâkî değerler dâhil değerlendirici ifadeleri birbirinden ayırmak gerektiğini vurgular. Bunun nedeni, tercih belirten sözler sözü söyleyen kişiye bağımlı iken, değerlendirici ifadeler gerekçe gösterme gücü bakı-

⁵ Thomas Reid, *Philosophical Works*, ed. William Hamilton, Hildesheim, 1967, s. 651

⁶ Roger D. Gallie, *Thomas Reid: Ethics, Aesthetics and The Anatomy of The Self*, Netherlands, Kluwer Academic Publishers, 1998, s. IX.

⁷ David Hume, *A Treatise of Human Nature*, ed. by. L. A. Selby – Bigge, Oxford, Clarendon Pres, 1978, s. 471.

⁸ Alasdair MacIntyre, *Erdem Peşinde*, Çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, 2001, İstanbul, s. 82 – 83.

mından diğerlerinden farklı olarak sözün söylendiği ortama bağlı değildir. MacIntyre da benzer biçimde duygucunun, onaylama ve beğenme duygularını ifade eden ve karşıdakinden aynı onayı talep eden sözlerinin, doğru ve iyiyi gösteren, dile getiren yargılarla aynı anlama gelmediğini ileri sürer.⁹

Reid'in Hume'un ahlâk teorisinde karşı çıktığı ikinci şüpheci nokta, akıl ve duygu ilişkisi ile ilgilidir. Hume'un meşhur iddiası şudur: "Akıl duyguların kölesidir ve öyle olmalıdır." Hume'a göre akıl, yalnızca, insanın asıl amaçlarına ulaşmada kullanılan araçları seçmede yardımcı olabilir, akıl amaçları ayırt edemez¹⁰. Herhangi bir basiret veya ödev motifi sağlamaz. Reid, Hume'un bu görüşünü, aklın amaçları belirlemede hiç etkisi olmadığı şeklinde yorumlar; akıl amaçlarımız için bir kavram oluşturmaya bile yardım etmez. O halde amaçlarımızı meydana getiren vahşi hislerdir.

Hume'un ileri sürdüğü iki önermeden anlaşılıyor ki duygucu teori olarak anılan bu sistemde akıl tek başına herhangi bir davranışı meydana getirecek güçte değildir. Bu nedenle akıl, tutku ve heyecanla yapılmış bir tercihe engel olma gücüne sahip değildir. Reid'e göre, eğer aklın eylem üzerindeki etkisinden söz edilmeyecekse, eylemin ahlâkîliği ele alınıp incelenebilir mi? Değilse o durumda eylemi etkileyen yargılar neler olabilir? Reid kendi teorisinde bu iki noktaya açıklık getirmektedir.

Reid, Hume'un ahlâk görüşlerini çürütmek için ahlâk duygusu ve doğal haklarla ilgili görüşlerine hücum eder. Hume'un ahlâk sisteminde ahlâkî onaylama, bir yargılama eylemi değil, sadece bir hissediş (feeling)'tir (His insanın doğal yapısından gelir ve bazı özelliklerimizi veya zihnin operasyonlarını tarafsız olarak düşünmek yoluyla meydana gelen, ancak doğruluk değerine sahip yargıdan farklıdır). Hissedişin hoş olduğu durum, ahlâkî takdiri ifade eder. Aklın bu hoş duyguyu üretme kabiliyeti ahlâkî erdemdir, hoş olmayı üreten ise kötülüklerdir. Bu durumda ahlâkın temel meselesi, basit bir "olgı" meselesine indirgenmiş olur. Hoşluk hissini veya hoşlanmamaı ortaya çıkaran aklın hangi niteliğidir? Bu sorunun cevabı; ahlâkî onaylamanın nesnesi, bütün kişisel değerler, bütün erdemler, onlara sahip olan kişiye uygun ve faydalı olandır. Fayda (utile), yaşamın her eylemi, aklın her niteliğinde bulunan erdemlerin toplamıdır. Cicero'nun tanımladığı **honestum**'a (doğruluk, dürüstlük) bu sistemde yer yoktur. Antik ahlâkçılar arasında, sadece Epikürcüler, zevkten ayrı bir ahlâkî değer veya honestum diye bir şey olduğunu inkâr etmişlerdir. Zevke, faydayı ilave etmek gerçek değil sözde bir farklılıktır. Aslında bu sistemde amaç hoşluk yani zevktir. Hem Epikürcülükte hem Hume'un ahlâk sisteminde zevk tek amaçtır. Kendiliğinden iyi olan ve kendi adına istenen tek şey zevktir; ve erdem, zevk elde etme eğiliminden doğan değerden meydana çıkan şeydir. Reid'e göre hoşluk ve fayda ne ahlâkî kavramdır ne de ahlâkla ilişkilidir. İnsanın sadece hoş olduğu veya hoş olmanı etmeye yaradığı için, yaptığı davranış erdem olamaz. Epikürcülük, ahlâkçılar ve Cicero tarafından, ahlâkî sap-

⁹ A.g.e., s. 30.

¹⁰ David Hume, a.g.e., s. 470.

tırmak ve onun yerine başka bir şey koymaya çalışmak olarak değerlendirilmiştir. Reid'in kendisi de bu görüşe katılmaktadır.¹¹

Fakat Hume'un anlayışı Reid'e göre bir açıdan Epikürcülerden farklıdır. O, insan tabiatında menfaat ve istekler bulunduğunu kabul eder. Örneğin; çocuk ve akraba sevgisi, arkadaşlık vs. Bunlar Epikürcülüğün iddia ettiği gibi kendini sevmenin farklı modifikasyonları değildir, insan yapısının orijinal ve temel özellikleridir. Hume'a göre, menfaat duygusu, eğilimlerimizi saptırmaz, biz insan sevgisiyle hareket ederek başka insanların mutluluğundan da zevk alırız¹².

Hume'un sistemi Epikür'e karşı bir görüşü temsil eder ve onun sistemine göre daha liberal ve tarafsız görünür. Epikür'e göre erdem bize hoş gelen her şey demektir. Hume'a göre ise zihnin bize ve başkalarına, faydalı ve hoş görünen, her niteliği erdemdir. Hume'un erdem teorisi zihne faydalı ve hoş olan her niteliği, erdem grubuna dâhil ettiği için bu grubu genişletmiştir. Ona göre zihne olduğu gibi vücuda yararlı olan şeylerin de ahlâkî erdem sayılmamasına hiçbir sebep yoktur, onlar erdemün özüdür. Reid'e göre ahlâkî değerlere faydalı ve hoşluk yaratan nitelikleri ekleme konusunda denge sağlama amacıyla onların bir kısmı yaratılıştan değerden yoksun ve düşük kabul edilir. Faydalı erdemler, hoşluk yaratan değerlerin yani hislerin hizmetindedirler. Bu nedenle faydalı erdemler onlarla aynı ismi almamalıdır. Fakat Hume her ikisine *erdem* adını verir. Onları ayırt etmek için hoş olanları tabii ve faydalıları yapay erdem olarak isimlendirir¹³.

Tabii erdemler, insan yapısına uygulandığında anî bir hoşluk yaratan doğal sevgilerdir. Bunlar tabii eğilim olduğu ve hoş olmaları da tabii nitelikleri olduğu için kendimize uygularız ve diğerlerinin uygulamalarını, bunları dikkate alarak düşünürüz. Yapay erdemler ise, sadece faydasına hürmeten yapılırlar. Bunlar ya toplumda iyiliği artırmak için kullanılırlar; adalet, sadakat, onur gibi, ya da maliklerin faydası açısından kullanılırlar; çalışma, önceden görme, istikrar, adalet gibi.¹⁴ Adaletin doğal değil yapay bir erdem olduğu prensibi, ahlâkın temeliyle ilgili Hume'un genel görüşüne bağlıdır.

Reid için erdem ve kötülüğün, bir tercih meselesi olarak ele alınması ancak iradeli eylemler için söz konusu edilmelidir. Her erdem hem faydalı, hem hoş duygular verdiği için bir değere sahiptir. Ayrıca erdem kendine özgü, faydalı ve hoş olmaktan değil, erdem olmaktan kaynaklanan bir değere sahiptir. Bu değer onu erdem olarak algılayan aynı yeti ile anlaşılır.

Hürmet (esteem) hem erdem için gösterdiğimiz saygı, hem de hoş ve faydalı şeylere gösterdiğimiz saygı için kullanılsa da, iki anlam aynı değildir. Bir hayvanın yavrularına şefkat duyması, insanla aynı derecede doğal ve hoş karşılanır. Ama ahlâkî değer ona değil de insana atfedilir. Çünkü insandaki şefkat, görev duygusu ile birlikte bulunur¹⁵.

¹¹ Thomas Reid, a.g.e., s. 652.

¹² A.g.e., a. yer.

¹³ A.g.e., s. 651.

¹⁴ A.g.e., s. 653.

¹⁵ A.g.e., a. yer.

Reid, Hume'un duygucu ahlâk teorisindeki önermelerini aşırı derecede şüpheli bir anlayışın sonuçları olarak kabul eder. Eserlerinde Shaftesbury, Hutcheson, Butler ve Turnbull çizgisinde ahlâkî şüphecilığe karşı mücadeleye başlar. Reid bilginin mümkün olması ve buna dayalı olarak ahlâk bilgisinin imkânını bilgideki imkânları temele alarak, ahlâk ile ilgili görüşlerini ortaya koyar.

Reid için etik açıdan eylem problemi failin niteliği ile ilgilidir. Fail veya yeter sebep kavramının fiziksel sebep ile özdeş kılınması Plato'nun (M.Ö 427 – 347) zamanından beri filozofların ortak hatası olmuştur. İdealar Teorisinde savunulan bilgi anlayışı kişinin benliğine ve kimliğine dair inançlarda da şüphelere yol açmaktadır. Gittikçe daraltulan dünya görüşü Hume'un düşüncesinde saçmalığa ulaşır. Hume, kendi ideamıza sahip olmadığımız için kendimizi de bilemeyeceğimizi iddia eder. Bu durumda failin eylemine atıf yapma, kendisi ve başkalarında sürekli, tutarlı bir eylem düşüncesi kabul etmek imkânsız hale gelmektedir. İyi ve kötü herhangi bir ahlâkî değerlendirme imkânı kalmadığı için, ödül ve cezadan söz edilememektedir. Bu da toplumun işleyişi ve hukukun uygulanması açısından tam bir anarşiyi ifade eder. Determinist bilgi anlayışında özgür eylemler yok sayıldığı için ahlâk eğitimi gereksiz görülür ve sosyal gelişmeden söz edilemez.

Reid'e göre eylem problemine yönelik determinizm veya zorunluluk anlayışı, özgürlük anlayışı ile uyumsuz, çelişir. Reid şu metafiziksel ilkeyi kabul eder: "Varlığa gelecek her şey kendini meydana getirecek bir sebebe ihtiyaç duyar."¹⁶ Reid her olay (event) veya oluşun (happening) bir sebebe sahip olması gerektiğini ileri sürmekle birlikte evrensel determinizm veya zorunluluğu reddeder.

Yukarıda sözü edilen ilke açısından fail kendi eylem ve iradesinin belirlemeleri üzerine bir dereceye kadar kesin güç sahibidir. Fakat eylemi güç değil fail ortaya çıkarmaktadır. Fail bu gücü kullanma gücüne de sahiptir. Sebep durumunda fail, iradesiyle özgür seçimler yapabilmesinin sonucu olarak ahlâken eyleminden sorumludur.

Reid özgürlüğü şöyle tanımlar: "Ahlâkî karaktere sahip bir failin özgürlüğü kendi iradesinin belirlemeleri üzerine olan bir güç işletimidir."¹⁷ İrادی eylemi ortaya çıkaracak olan iradeye sahip olmayan fail, bunu yapacak güçten yoksun demektir. İşte bu nedenle Reid, Hobbes ve Locke'un önden gelen inanç, yargı ve arzularla belirlenen iradeyle uyumlu olan özgürlük görüşlerini reddetmişti.

Deterministler irade motif ilişkisinde motiflere önemli ve aktif bir rol yüklerler. Doğadaki sebep sonuç ilişkisine benzer olarak, insanın motiflerinin eylemlerine yol açtığını kabul ederler. Reid'e göre, bir kimsenin eyleminin sebebi, günlük dilde motivasyon, gerekçe veya amaç anlamlarına gelmeye başlamıştır. Bu dilin ulaştığı yanlış bir noktadan ibarettir. Ahlâkî özelliğe sahip failin özgürlüğü onun yeter sebep olmasının delilidir.

Deterministlere göre kişi özgür bir failse, motifleri tarafından belirlenmemişse, o zaman eylemleri düşüncesizce ve tesadüfidir. Bu durumda ödül ve ceza etkisiz olup böyle bir varlık, sonuçta sevk ve idare edilemeyen kontrol dışı varlık olacak demektir.

¹⁶ A.g.e., a. yer.

¹⁷ A.g.e., a. yer.

Reid insanın akıllı ve iradeli olması nedeniyle bu analogiyi reddeder. Deterministler sebeplendirilmemiş veya belirlenmemiş iradî eylemin imkânsız olduğunu ileri sürerler. Reid ise bunun doğru olmadığını şöyle kanıtlar. İnsanın eyleminin gerçekleşmesinde her zaman bir yeter sebep bulunmaz. Pek çok, akılsızca, aptalca ve ön düşünme, tartma olmaksızın ortaya konan eylemler mevcuttur. Motifler yapı ve fonksiyonları gereği eylemin sebebi değil, eylemi etkileyen faktörlerdir. Düşüncesizce ortaya konmuş eylemler, failin motifsiz ya da olumsuz motiflerle eylemde bulunabileceğine örnek verilebilir. İnsanlar deterministlerin iddia ettiği gibi her zaman güçlü motiflerle hareket etmezler. İnsanların zayıf motiflerle eylemde buldukları bir gerçektir. Failin özgür olmasının kaos yaratacağı görüşü ise Reid'e göre rasyonalite ve ikna merkezli eğitilen vatandaşlarla ve adaletli yöneticilerin sevk ve idaresi ile çözülebilir.¹⁸

Fakat iradî eylem ile sebep arasındaki ilişki açısından eylemin sebebi vardır ve bu sebep, bir amaca yönelme ile rasyonel bir mekanizmayı iradesi yoluyla açığa çıkaran failin kendisidir. Özgürlük ve sorumluluğun varlığı nedeniyle, failin kendisinin eylemin yeter sebebi olduğu kabul edilmelidir.

Hume'a göre iradenin nesnesi, içsel faktörlerdir. Reid yukarıdaki sebeplerle bu görüşü reddederek kendi anlayışını ortaya koyar. Yeter sebep, aktif, akla ve iradî güçlere ve değiştirme yetisine sahip faili merkeze alır. Değişiklik failin aktif gücü ile ortaya çıkarılır. Aktif güç ise akıl ve iradeye sahip faile atfedilir. İrade olmaksızın güç hiçbir sonuç ortaya koyamaz, ikisi birliktedir.

Reid'in felsefesinin iki önemli varsayımı bulunmaktadır: 1. İnanç ve kavrama ilişkin doğuştan gelen prensipler (doğa yasası), temel düşüncelerimizi üretirler. 2. Eylem ve iradeye ilişkin doğuştan gelen prensipler de temel eylemlerimizi üretirler. Lehrer'in (1936-) terimleriyle söyleyecek olursak, inanç ve kavram prensipleri dış dünyadan malumat (enformasyon) alan ve zihinde etkiler üreten "input sistemin" prensipleridir. İrade ve eylem prensipleri dış dünya üzerine etkide bulunan "output sistemin" (ahlâk alanı) prensipleridir. Yani zihinsel güçler, çıkarımlarımızı onları temele alarak yaptığımız, ilk öncülleri bize sunan doğuştan prensiplere bağlıdır. Aynı şekilde, Aktif Güçler de eylemlerimizi onlarla belirlediğimiz ilk prensipleri bize veren doğuştan prensiplere bağlıdır. Hangi eylemi irade edeceğimizi belirleme özgürlüğümüz vardır, fakat bu belirleme doğuştan gelen prensipler yoluyla olsa da zorunlu değildir. Zihnin doğuştan gelen prensipleri hangi eylemin genele yönelik iyimiz ve hangi eylemin ödevimiz olduğunun bilgisini bize sunmak yoluyla, eylemlerimiz hakkında bize motifler sağlar. Ancak bu eylemleri irade etme veya etmeme failin gücüne bağlıdır. Fail özgür eyleminin yeter sebebidir. Bundan dolayı da yaptığı eylemlerden sorumludur.¹⁹

II. Ahlâkî Duyu ve İlk Prensipler

Eskiden beri bir duyum olarak kabul edilen ahlâkî yetimizi Reid "güç" olarak tanımlar. Reid Aktif Güçler (1788)adlı denemesinde ahlâk duygusu ile ilgili olarak şu

¹⁸ A.g.e., s. 533 – 537, 609 – 610.

¹⁹ Keith Lehrer, *Thomas Reid*, London, 1989, s. 204.

görüşleri ifade etmektedir: “Anlama ve düşünme çağımıza geldiğimiz zaman, zihnin orijinal gücü aracılığıyla yalnızca davranıştaki doğru ve yanlış kavramları değil, aynı zamanda belli şeylerin doğru ve yanlış olup olmadığını da algılarız.”²⁰ Bu sözlerden açıkça anlaşılacaktır ki Reid, zihinde hem kavrama hem de yargılamanın varlığına işaret eder.²¹

Reid vicdanın ahlâkî duyu olarak isimlendirilmesine karşı çıkmaz. Fakat Reid’e göre ahlâkî duyunun doğru bir analizi onun yargıyı ve bu nedenle akılı içerdiğini ortaya koyar.

Reid’in ahlâk teorisinde vicdan, bütün insanlara verilmiş olan, zihnin doğal ve orijinal gücüdür. Reid’in ahlâkî duyu olarak isimlendirdiği bu yetimiz, iradelerimize rehberlik etmesi amacıyla verilmiştir. Ahlâkî duyumuz, hem aktif hem de entelektüel güçtür. Ahlâkî duyu, zihinsel güç olarak ahlâkın ilk prensiplerini sezmeyi sağlar. Reid’e göre fail, zihinsel gücünü kullanarak algılama, duyum, hatırlama, kavrama, soyutlama, yargılama, düşünme ve tatma eylemlerini gerçekleştirir. Aktif gücünü kullanarak irade eder ve eylemlerini ortaya koyar.

Reid kendi döneminin önemli ahlâk teorisini olan duygucu (emotivist or sentiment) temeldeki teorilere karşı ahlâkî realizmi savunur. Ahlâkî realizm ahlâk prensiplerinin, hisler (feelings) veya değerler (values) olmaktan daha çok nesnel algılar olduğunu varsayar. Reid’e göre görsel algı bir deneyim olmasına rağmen, bir ağacı gözümüzle hissettiğimizi söylemek doğru olmayabilir. Aynı şekilde, ahlâkî algı deneyimimiz de bir his değil, farklı bir tür bilişsel etkinliktir. Bununla birlikte, Reid dünyaya ilişkin algısal bilgi konusunda yanlabileceğimiz gibi, ahlâk duyumuzun da hata yapabileceğini kabul eder. İnsanın sahip olduğu her bilgide olduğu gibi, ahlâk bilgisinde de yanılması söz konusudur. Bireyler yargılarında hata yapabilirler ve ahlâkî duygularında önemli ölçüde bir eksiklik meydana gelmiş olabilir. Reid’e göre vicdana sahip olmayan kimse, güçsüz bir renk körüne benzer.

Duyu algısı yoluyla yerleştirilen ideaların pasif bir alıcısı olarak gösterilen zihnin maddeci yaklaşımı bir tarafa bırakılmadıkça, Reid’e göre zihnin gerçek bir ampirik araştırması mümkün olamaz. Zihin, pasif bir alıcı olma bir yana, üstün, aktif, bilişsel bir fail olarak meydana getirilmiştir. Sonradan kazandığı veya öğrendiği bazı faaliyetleri dışında (alışkanlık gibi) doğuştan çeşitli güçlerle donanmış durumdadır. Zihnin bu yetenekleri arasında bulunan, algının nesnesi hakkındaki yargı ve inançları oluşturma yeteneği de doğuştan getirilen bu tür bir yetenektir. Ayrıca zihin onlara inanç duymadan anlayamayacak sağduyu ilk prensiplerine sahiptir. Herhangi bir delile gerek olmadan kendiliğinden açık olan bu ilk prensipler bilişsel faaliyetlerimizin temelinde yer alırlar. Tüm rasyonel inançlarda inanılan şey ya bir ilk prensip veya akıl yürütme yoluyla ilk prensipten çıkarılmış bir sonuçtur.

Doğru, yanlış ve kayıtsız kalma yargısı, eyleme yöneltirken, ahlâkî değer ve değersizlik yargısı faile yöneltir. Bazı eylem türleri ahlâk duygusu ile doğru veya yanlış olarak doğrudan algılanır. Reid’in zorunlu doğrular olarak kabul ettiği ilk prensipler

²⁰ Thomas Reid, *Essays on the Active Powers of Human Mind*, int. By. B. Brody, M.I.T. 1969, s. 589.

²¹ J. Bonar, *Moral Sense*, Umi, Michigan, 1998, s. 236, 237.

ahlâkî akıl yürütmenin başlangıç noktasını oluştururlar. Ahlâkî akıl yürütme süreci, kendiliğinden açık ilk prensiplerden başlayarak (özel veya genel), doğru, yanlış veya kayıtsız kalınabilecek sonuçlara, yani belli eylemlere ulaşır. Akıl yürütme, kendilerini akıl yürütme olmaksızın kavradığımız bir veya birden fazla ilk ahlâk prensiplerine dayanır. Şartlar ve sonuçlar çeşitli olduğu için belli bir eylemin sonucu her zaman olumsal bir nitelik taşır. Bazen kesin doğru veya yanlış yargılara ulaşırız, ama çoğu zaman muhtemel sonuçlar elde ederiz.

Reid ahlâkın ilk prensiplerinden örnekler sunar. Örneğin, aynı şartlarda bize yapılmasını yanlış bulduğumuz davranışı başkasına yapmamamız gerektiği prensibinin, tüm ahlâk kuralları içinde en kapsamlı ve en güçlüsü olduğunu düşünmektedir. Tarafsızlık prensibi olarak adlandırılan bu prensip doğrultusunda hareket etmek, yargı hatası olmadıkça doğru davranıştan ayrılmamayı sağlayacaktır. Bu aksiyom, insanda doğruyu yanlıştan ayırt eden bir yetenek olduğunu varsayarak, insanların önyargılı ve taraflı davranmasını belirli bir ölçüye uydurur. İnsan sadece kendisi için doğmaz, gibi ilk prensipler ise daha çok, bilinen ahlâkî kuralların temelini oluşturur.

Reid'in sunduğu nesnel ahlâk öğretisi, en çok şu itirazla karşı karşıya kalmaktadır. Görevle ilgili anlayışlarımızın, günlük hayattaki çokluğu ve çeşitliliği, farklı ahlâkî anlayışlara yol açmaktadır. Ahlâkî çoğulculuk problemi nasıl çözülebilir?

Reid'e göre, her şeyden önce hayattaki görevlerle ilgili bu çeşitlilik herkesin aynı kanaate sahip olmadığı konularda sentetik ilave yargılar gerektirir. Somut konulardaki bu türden meseleler ahlâkî tartışmalara taşınır. Ama aslında bu ahlâkın konusu değildir. Ahlâkın konusu, eylemin özel durumlarından ayrı şeyleri kapsar. Yani ilk prensipleri. Bu nedenle her insanın mevcut kapasitesi ve yetenekleri kendi sorunları hakkında anlaşmaya varmak için yeterlidir. Örneğin, evrensel olarak kabul edilen "bize yapılmasını istemediğimiz şeyi başkalarına yapmamamız gerektiği prensibi" bu tür bir prensiptir²².

Bu prensibin herkes tarafından kabul edilmediği ve kabul etmeyen kişiye bu prensibi akıl yoluyla kabul ettirmenin imkânı sorulduğunda Reid şöyle cevap verir: Akıl yürütmeyle bu prensibi kabul ettirmek mümkün değildir. Çünkü o zaten bir ilk prensiptir. Fakat Reid, davranış prensiplerinin doğruluğuna ilişkin bir başka yöntem teklif eder. O da insanın hırsları, tutkuları söndüğü zaman, soğukkanlı bir şekilde meselelerin yeniden değerlendirilmesi ve ele alınmasıdır. İşte o zaman insanlar, aklın yardımına ihtiyaç duymadan, nasıl hareket etmeleri gerektiğini anlayacaklardır.

Fakat sakın anlardaki düşünme yoluyla da bazı ahlâkî meselelerde bir uzlaşma sağlanmamışsa Reid'e göre artık bu kişi kör kabul edilmelidir. Kör olduğu için görmesi imkânsızdır. Ahlâk duygusu kavramını kabul eden kişi, ahlâkî körlük durumunu da kabul etmelidir. Çok sık karşılaştığımız bu olguyu şöyle özetlemek mümkündür:

Eğer ilk prensipler hakkında bir anlaşma varsa bu onlara ampirik bir delil olacaktır. Eğer anlaşma yoksa, anlaşmanın nedeni kişinin yetisinin kusuru sayılacaktır. Fakat Lehrer bu görüşe karşı çıkarak şunu ifade eder. Ödev kavramını, doğruyu, yanlış anlayan kişi, ahlâkî körlükle suçlanamaz. Çünkü o, bunları anlamasını sağlayan bir

²² Thomas Reid, *Philosophical Works*, s. 596.

yetiye sahiptir. Ancak, ahlâkî körlük, bu yetinin işlevsel olmadığı bir kimseye atfedilebilir. Eğer kişi, ödev kavramına sahipse ve âdil ve dürüst olmaya çabalyorsa ama ilk prensibe bağlılık göstermiyorsa bu da prensibin gerçek bir prensip olmadığı pozitif deliline bizi ulaştırır.

III. Ödev

Reid'in ahlâk teorisi, çoğunlukla diğer teorilerin eleştirisinden meydana gelir. Hume ahlâk anlayışının temelini, akılla ilgili şu önermeyi yerleştirmişti: "Akıl tutkuların kölesidir ve öyle olması gerekir." Hume'a göre eylemler içsel ve dışsal faktörlerle belirlenip tayin edilmemişlerse irrasyonel ve kurgusaldır. Akıl ancak amaçlarına ulaşmada kullanacağı araçlar konusunda yardımcıdır²³. Yoksa bir erdem veya ödev için bir motif veremez. Hume'un görüşünün aksine, Reid insanın eylemlerinin amaçları arasında rasyonel prensipler bulunduğunu ifade eder. Reid'e göre insan doğuştan hayvanî prensipler ile gelmişse de, olgunlaştıkça kesin amaçlar için eğitilme ve hukukla yönetilme kapasitesine erişir. Bu ise aklın belli bir derecesini gerektirir. Hayvanî istekler kişiyi başka yöne çekse de, insanın hukuka ve ahlâka uygun hareket etmesi için bir motivasyon olmalıdır. Bu teşvik nedeniyle onlar aklın rasyonel prensipleri olarak anılır. İnsan akılla donanmış olduğu için bu prensipler yoluyla politik veya ahlâkî açıdan yönetilmesi mümkündür.²⁴

Reid'in iradenin üzerindeki yargı gücü anlamındaki, ahlâkî özgürlük veya özgür ahlâkî fail (veya aktif güç) doktrini, Reid'in bu konuda söylediği, varsaydığı ve ima ettiğinden daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Fakat bu teori, ahlâkî eylemi belirlemeye yarayan yargı formundaki bilgileri gösterme açısından yeterlidir.

Genel olarak bilginin mümkün olması veya epistemolojik olarak yeterli yargının mümkün olması, Reid tarafından sağduyu veya özellikle ilk prensipler tartışmasında ana hatlarıyla ortaya konmuştu. Bundan sonra ahlâkî failin iradesini belirleyecek olan ahlâkî yargıları belirlemek gerekir. Ahlâkî eylemi mümkün kılan bu birleştirmedir.²⁵

Reid için görelî değer yargılarımız bile hisler değil ahlâkî olgular durumunda ki yargılardır. Bu ahlâk yargılarına, aklın "rasyonel prensipleri"ne başvurarak ulaşılır. Ahlâk yargılarımız iki rasyonel prensibe dayanarak meydana gelir. 1. Genele yönelik iyimiz 2. Ödevimiz olarak gözüken prensip. İlk eylem prensibi, insanın rasyonel öz çıkardır: Basiret veya diğer bir deyişle pratik akıl, tecrübelerin ve geleceğe ilişkin değerlendirmemizin en üst düzeyde dengelenmesi yoluyla doğru kararlara ulaşma imkânı veren bir yetimizdir.

Reid basireti kendimize karşı bir ödevimiz olarak açıklamaktadır. Reid'e göre basiretin en doğru kullanımı Stoacılar da görülür. Dört klasik erdemden ilk üçü (basiret, ılımlılık, sebatkârlık) dördüncüye, adalete yöneltir. Bu erdemlerin uygulanması genel

²³ David Hume, a.g.e., s. 470.

²⁴ A.g.e., s. 588.

²⁵ Knud Haakonsen, "Introduction", Thomas Reid'in, *Practical Ethics*'i içinde, ed. Knud Haakonsen, Oxford, Princeton University Press, 1996, s. 46.

iyimizi oluşturmaktadır, Ayrıca bu prensipler dolaylı yoldan sosyal varlıklar olan insanların, insanlık sevgisi ve sosyal erdemlerini şekillendirir.²⁶

Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta şudur: Reid 17. ve 18. yüzyılda yaygın bir eğilime uyarak, Stoacı (Cicero) ahlâk anlayışındaki *officium* (ödev, ahlâkî zorunluluk) kavramından esinlenerek ödev kavramını Hıristiyan inançlarına uygun duruma getirmiştir. Haakonsen'in düşüncesine göre Reid'in "genele yönelik iyimiz" kavramının, insanın gerçek doğasının teleolojik kavramına bağlı olduğu inkâr edilemez. İnsan Yaratıcıyı bilmek ve ibadetleri yerine getirmek için, genel iyiyi yapma ödevine çağrılır. Bu nedenle, Reid insanın kendisine karşı ödevler konusuna, Tanrı ve başkalarına olan ödevlerini tartışarak başlar. Bir diğer deyişle, ahlâkî yetinin doğal güçlerinin uygulaması olarak erdem prensibi ödev prensibi ile bir ve aynı kabul edilir.²⁷ Bu yeni bir düşünce olmamakla birlikte, Reid'de iyice belirginleşir. Ödevlerin eskiden gelen üçlü ayırımının Pufendorf'dan sonra devam ettiği görülür. Fakat Latince *officium* teriminin tersine, ödev (duty) genele yönelik iyimizi gerçekleştirmek için gereken basiret anlamını kaybeder. Yani, fayda (utile) ilkesini muhafaza etmeyerek, sadece *honestum* anlamını sürdürür. Reid, ödev kavramını fayda manasını içermeyen bir anlamda kullanır. Bu kullanım Reid'i daha ileri bir düşünceye yönlendirir: Pratik aklın, temel amacı ve prensibi, bizim bütün üzerindeki iyimiz ise de ahlâkî olan ödevdir. İki de insan hayatını benzer şekilde etkilerler. Erdemle hareket ettiğimizde eylemlerimizde ödevin oluşturduğu sonuçlara benzer sonuçlar meydana gelecektir. Fakat yine de ahlâkın temelinde yer alması gerekli prensip ve amaç; ödev olmalıdır. Ödev, genele yönelik iyimize indirgenemez. Eskilerin doğruyu faydadan ayırdığı şekilde, insanın ödevini menfaatten ayırmalıyız.

Reid'in ifadelerine baktığımızda gerçekte her iki eylem prensibinin birbirinden çok farklı amaçlar veya prensipler olduğu anlaşılmaktadır.²⁸

Eylemlerimizde ödev prensibi yerine genele yönelik iyimize göre hareket etmemiz Reid'e göre daha az asil bir prensiple hareket etmektir. Mutluluk kendi mutluluğumuzu nihaî bir amaç olarak düşünmemizle elde edilemez. Bu durum genellikle tam aksi sonuçlar üretir. Korku, sıkıntı ve kaygıya neden olur. Gerçek ve sürekli mutluluğu, ancak ödev sevgisi ile hareket ederek bulabiliriz.

Ahlâkın tek prensibi olan ödev, filozoflar tarafından ahlâk duygusu, ahlâk yetisi veya dürüstlük olarak adlandırılır. Ahlâk yetimize, duyu adının verilmesine, Reid alışılmış anlamı olan yargı anlamını içerdikçe karşı çıkmaz. Fakat ahlâkî yeti için iki yargı zorunludur: Birincisi, *Zihinsel Güçler*'de açıklanmış ve daha sonra *Aktif Güçler*'de geliştirilmiş olan, ahlâka dair prensipler kabul edilmelidir. İkinci olarak, ahlâkî yetinin ahlâkın amacı olan ödev açısından eylemi yargıladığı kabul edilmelidir. Reid bu yargıya, ahlâkî yargı adını verir. Ahlâkın ilk prensipleri bizi bazı kesin yargılara ulaştırsa da, bazı ahlâkî yargılar yanılabilirlik içermektedir.

²⁶ Thomas Reid, *Philosophical Works*, s. 587 – 589.

²⁷ Knud Haakonsen, a.g.e., s. 48 – 49.

²⁸ A.g.e., s. 50.

Günlük dilde kullandığımız ahlâkî yargılar, Reid'e göre ya eylemin ya failin ya da ödevin ahlâkî niteliği ile ilgilidir. Fakat felsefî düşünce şunu açıkça ortaya çıkarır: Sadece ödev düşüncesiyle bir eylemi yapmak veya kaçınmak, failin eylemini ve motiflerini ahlâkî kılabilir. Bu görüş Hume'a karşı bir eleştiridir. Reid açısından, erdem ödev kabul edildiği için, tüm ahlâkî değer yargıları ödev yargısına bağlıdır. Örneğin, iyilikseverlik gibi bir ahlâkî değer, ahlâkî yargının görünüşte konusu olduğu için, onun kaynağının da ödev olduğunu kabul etmeliyiz. Ödev kavramını incelediğimizde, ödevin ne düşünülmüş eylemin gerçek niteliğini, ne de yalnızca faili değil, fail ile düşünülmüş eylemin niteliği arasındaki ilişkiye işaret ettiğini görürüz. Ahlâkî zorunluluk hem bir kimsenin bir şeyi yapmak zorunda olduğunu ve hem de eylemin yapılmasının zorunlu olduğunu gösterir. Bu ilişki ahlâkî zorunluluk için gereklidir.²⁹

Yargı, yani soyut olarak düşünülen eylem, bir ilk prensibe dayanıyorsa ve yapan kişi ilk prensibe başvurmuşsa iyi ve zorunludur. Sonucu ne olursa olsun bu eylem iyidir. Reid'in bu yorumu, onun erdem teorisinden ödev teorisine kaydığını göstermektedir. Bu konudaki düşüncesi Reid'i ödev ile ilgili son noktaya ulaştırır. Bu nokta ise şudur: Tanrı'nın bilgeliği ve iyiliği ödevini yapan kimsenin kayıpta olmayacağını garantilemektedir.

Belli bir genel ahlâk kuralına göre davrandığımızda zihnin eğiliminin veya iradenin belirlediği bazı erdemler arasında bir karşıtlığın bulunmadığı eylemler vardır. Bunlar, davranış kurallarına uyumlu bir şekilde yön verirler. Fakat bazı dışsal eylemler, farklı erdemlerin yol açtığı bir zıtlıkla yaratabilir. Reid, ödevimizi anlamamız için akılsal bir güçlük görmediği gibi, ödevlerin çeliştiği durumlar için ödevimizi bilmemizin mümkün olduğunu savunur. Örneğin, aynı kimse, kalben cömert, kadirbilir ve adil olabilir. Bunlar birbirini güçlendirir, asla zayıflatmaz, fakat bazen cömertlik ve kadirbilirliğin gerektirdiği adaletin yasakladığı bir dışsal eylem bulunabilir. Ödevler ahlâk prensipleri ihlal edilmeden gerçekleştirilmelidir.

Biz bir karşılık beklemeden yapılan eylemin daha hakikî değere sahip olduğunu algılarız. Yani karşılıksız saf iyilik, şefkatten; şefkat, merhametten; minnettarlık ise adaletten daha fazla değere sahiptir. Buradan şunu çıkarmaktayız: Çelişme olmadığı zaman, sorumlulukların ahlâkî uygulama düzeni, eylemin ahlâkî değer düzeninin tersi değildir.

Reid yüksek derecedeki sıralama prensibi ile ahlâkî kuralların zıtlığı ilişkisini ortaya koyar. Fakat daha az ahlâkî değere sahip olsa bile daha güçlü şekilde istenen şeyin daha değerli olduğu düşünülebilir. Çünkü zorunluluk olmadan yapılan şey daha değerlidir. Reid ahlâkî değerlerin nosyonunu açıklarken ödev konusundaki genel düşüncesi ile çelişkiye düşer. Ödevin, bir kimsenin iyilikseverlik sevgisi ile hareket etmesinden daha değerli görülmesi gibi.

²⁹ Thomas Reid, *Philosophical Works*, s. 588 – 590.

IV. Reid'in Etkileri

Sağduyu Ekolü'nün ve Reid'in düşünce sisteminin tarihî etkileri ile ilgili genel bir çalışma mevcut değildir. Bu nedenle Reid hakkında parçalar halinde sunulmuş bilgilerden hareketle konuyu aydınlatmaya çalışacağız.

Reid, Kant'ın amacına paralel olarak deneyi mümkün kılan, ama deneyden elde edilemeyen kanunlar ve zihnin kendisine bağlı güçlerden hareket ederek ahlâk ve metafizik konularını açıklamaya çalışır³⁰.

Reid'in çalışmaları uzun bir süre ilgi görmez. Fakat 20. yy.ın ikinci yarısından itibaren, Reid'in adı, Moore ve başka düşünürlerin çalışmaları ile yeniden canlanır. Onun çalışmaları, G. E. Moore, G. D. Broad, J. L. Austin ve A. J. Ayer'i sıradan dilin bir felsefi araç olarak kullanılması düşüncesi ile etkilemiştir³¹.

Reid'in çağdaş takipçilerinden olan Beanblossom, Lehrer ve Brody, Reid'in İngiltere dışında Fransa ve Amerika'daki sürekli etkileri olduğu konusunda aynı düşünceye sahiptirler³². Reid'in eylem ve irade görüşü Avrupa ve Amerika'da etkili olmuştur. Özgür irade tartışmasında, Reid'in temel görüşlerini kullanan özgürlükçülerin karşısında bulunan davranışçı öznelcilerin hareketlerinde son yıllarda büyük bir gerileme gözlenir. Sağduyu ahlâkı filozoflar tarafından tek prensipli ahlâk teorilerine, hazcı ve yararçı görüşlere karşı savunulur. 20. yüzyılda Reid'in nesnel ahlâk görüşünü savunan filozoflar arasında W. David Ross (1877 - 1931) ve John Rawls (1921 -) bulunmaktadır. Ayrıca Reid'in ahlâk görüşünün, savunduğu ahlâk prensipleri aracılığıyla uygulamalı etik için kullanışlı bir zemin oluşturduğuna yönelik tezler ileri sürülmektedir.

Sonuç

Pek çok çağdaşı gibi Reid'de Hume'un ahlâk teorisini öznel durumların konusu ve şüpheci bir itiraf olarak kabul etmiştir. Şüphecilik, ahlâk duygusu teorisinin sonucu olarak ortaya çıktığı için, ahlâk duygusunun bilişsel bir yeti olarak, ahlâk dünyasına giriş olma imkânı kaybolmuş ve sadece duygu yönü hatırlanır olmuştur. Reid vicdan yerine ahlâkî yeti teriminin kullanılmasına karşı çıkmaz. Fakat teorisinde insanın özgürlüğünü açıklayamayan ve bu nedenle ahlâkın temelini yıkan ahlâk duygusu teorisine mücadele eder. Reid'in epistemoloji anlayışına bağlı ahlâkî özgürlük teorisi, irade üzerinde yer alan bir yargı gücünü işaret eder. "Aktif güç" adını verdiği bu kavramın daha fazla aydınlatılmaya ihtiyacı bulunmaktadır.

Reid, ahlâkı insan zihnine dayalı olarak ortaya çıkmış bir bilim olarak kabul eder. Reid'in ahlâk teorisi (zihin teorisi) zihinsel fenomenin ampirik tarzda ele alınması ve zihnin işleyişinin açıklanması esasına dayanır. Ahlâkın zihnin eylem prensiplerini inceleyen bu bölümü, günümüz için ahlâk psikolojisi veya epistemoloji konusu olarak kabul edilir. Pratik etik ise, ahlâk felsefesi içinde yer alan ve iç içe geçmiş olan ödev

³⁰ R. E. Beanblossom and K. Lehrer, "Introtuction", Thomas Reid'in, Thomas Reid's Inquiry and Essayy ed. b. R. E. Beanblossom and K. Lehrer, s. XXXIX.

³¹ J. B. Schneewind, "Common Sense Moralst", *Encyclopedia of Ethics* içinde, ed. Lawrence C. Becke, Chicago and London, 1992, s. 178 - 181

³² R. E. Beanblossom and K. Lehrer, a.g.e., s. XXXIX.

sistemini ortaya koymaktadır (Tanrı'ya, kendimize ve başkalarına (doğal hukuk) karşı ödevler).

Reid'in ilk pratik etik görüşü Stoacı – Hıristiyan erdem teorisine uygundur. İlk zamanlarda Reid Hutcheson'a bağlı iken, hukuk konusunda uzmanlaştıkça kendine özgü fikirler geliştirir. Reid hukuku teolojik fikirlerle uyumlu kabul ederek, Stoacı erdem doktrinini, ilahî hukuk nosyonu ve kendi ahlâkî yargı teorisiyle uyumlu bir ödev teorisine uyarlar. Reid'in yargılama yetisi anlamında kullandığı ahlâk duygusu ile ilgili teorisi Reid yorumcusu Haakonsen'e göre "ahlâk duygusu" teorisinden ayrılmaya işaret eder. Hutcheson tarafından oluşturulan bu teoride, ahlâkî yargılar, ahlâk duygusunun belli duygulanımlarının ifadesi olarak kabul edilir. Hutcheson'a göre ahlâkî dünya, ahlâk duygusu ile algılanan niteliklerden oluşur ve ahlâkî yargı da insana atfedilen niteliklerden oluşur. Reid'e göre ise ahlâkî dünya, ahlâkî ilk prensiplere dayalı eylemler yoluyla, belli insanlar arasındaki doğru ilişki olarak yargılanmış ilişkilerden oluşur. Reid için önce ödev gelir, Hutcheson için erdem önceliklidir. Haakonsen'e göre son çalışmalar ışığında, gerçekte bu iki yaklaşım ahlâkî öznelcilik veya ahlâkî realizm olarak ayrılmamalı, realizm veya bilişselciliğin iki türü olarak kabul edilmelidir.³³

Abstract

Reid was the major figure in the Scottish Common – sense school of philosophy. Common – sense ethics' refers to the pre – theoretical moral judgements of ordinary people. He sought to turn back the tide of subjektivism and skepticism that he saw in Hume as the logical outcome of the theory of ideas set forth by Descartes.

Kant's famous reaction to the philosophers of the Common sense school was a characteristic one. Instead of answering Hume's sceptical challenge, according to Kant, they merely appealed to the Common sense of humankind, without any proper insight into the question. While this may be true of Reid in his more unguarded moments and of his disciples more generally, the Common sense moral theory was influential not only in Europa but also in the United States.

Key words: Thomas Reid, Common sense ethics, moral sense, duty.

Kaynakça

Barker, S. F. and Beauchamp, T. L., "Önsöz", Thomas Reid'in, *Critical Interpretations*'i içinde, ed. by S. F. Barker and T. L. Beauchamp, Philadelphia, 1976.

Beanblossom, R. E. and Lehrer, K., "Introtuction", Thomas Reid'in, *Thomas Reid's Inquiry and Essay* ed. b. R. E. Beanblossom and K. Lehrer.

Bonar, J., *Moral Sense*, Umi, Michigan, 1998.

Fraser, Campbell, A., *Thomas Reid*, UK., 1998.

Gallie, Roger D., *Thomas Reid: Ethics, Aesthetics and The Anatomy of The Self*, Netherlands, Kluwer Academic Publishers, 1998.

Haakonsen, Knud, "Introduction", Thomas Reid'in, *Practical Ethics*'i içinde, ed. Knud Haakonsen, Oxford, Princeton University Press, 1996.

³³ Knud Haakonsen, a.g.e., s. 53.

Hume, David, *A Treatise of Human Nature*, ed. by L. A. Selby – Bigge, Oxford, Clarendon Press, 1978.

Lehrer, Keith, "Beyond Impressions and Ideas: Hume vs Hume", *The Science of Man in The Scottish Enlightenment Hume, Reid and Their Contemporaries*, ed. by Peter Jones, Edinburg University Press, 1989, Edinburg.

Lehrer, Keith, *Thomas Reid*, London, 1989.

MacIntyre, Alasdair, *Erdem Peşinde*, Çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, 2001, İstanbul.

Reid, Thomas, *Philosophical Works*, ed. William Hamilton, Hildesheim, 1967, s. 652.

Reid, Thomas, *Essays on the Active Powers of Human Mind*, int. By. B. Brody, M.I.T. 1969.

Reid, Thomas, *Practical Ethics*, Ed. Knud Haakonsen, Oxford, Princeton University Press, 1996.

Schneewind, J. B., "Common Sense Moralism", *Encyclopedia of Ethics* içinde, ed. Lawrence C. Becke, Chicago and London, 1992.

Wood, Paul, *Thomas Reid: Natural Philosopher: A Study of Science and Philosophy in the Scottish Enlightenment*, Ph. Dissertation University of Leeds, 1984.